

erga tegmagan, engilmas fotihdir. Amir Temur – insoniyat tarixida eng nodir hodisa – renesansni yuzaga chiqarib, amalga oshirgan ulug‘ zotdir!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Prezident Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvdagi ma‘ruzasidan // Xalq so‘zi 2017-yil 4-avgust).
2. Karimov I. “Yuksak ma‘naviyat - yengilmas kuch”. T.: “Ma‘naviyat”. 2008-yil, 28- bet.
3. Собрание восточных рукописей Академии наук Узбекистана. Т. I–XI. – Ташкент, 1952-1987; Собрание восточных рукописей Академии наук Узбекистана. История. Составители: Д.Ю.Юсупова, Р.П.Жалилова. – Ташкент, Фан, 1998. – 536
4. Gibbon Eduard. Istoriya upadka I razrusheneniya Rimskoy Imperii // Perevod s angliykogo V.N.Nevedomskogo. Chast VII. – M., izd. K.T.Soldatenkova, 1983: Shloser F. Vsemirnaya istoriya. Tom III, - SPb.,1876: Veber G Vseobshaya istoriya. Tom VII. – M., 1887.
5. Xolbekov M. Sohiqiron Amir Temurning Yevropa qirollari bilan yozishmalari. Jahon adabiyoti, №(104), 2006-yil, 131-133-betlar.
6. Marino Sanudo “Venetsiya dojlarining hayoti”, Luys’en Keren “Temuerlan davrida Samarqand yo‘li” (1990), Flossan “Fransiya davlati tashkil topganidan to qirol Lyudovik XVI hukumronlik qilgan davrga qadar fransuz diplomatiyasi tarixi” (1811), Sil’vestr de Sasi “Amir Temur va qirol Karl VI o‘rtasidagi yozishmalar tarixi xususida”(1822)
7. “Samarqandga Temur davriga sayohat”, Zarafshon, 2006-yil 7-oktabr, № 126 (21.179); Ravshanoy Tursunova. G‘arbiy Yevropa mualliflari sahna asarlarida Amir Temur obrazi//San‘at, 2006-yila, №2-son, 37-38-betlar.

O‘ZBEKISTON MILLIY ARXIVI R-38-FONDI TURKISTON ASSR NOTARIAT ORGANLARI FAOLIYATINI O‘RGANISH MANBASII SIFATIDA

Jaynarov Obidjon Hamid o‘g‘li

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti(CHDPU), dotsenti
tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*

jaynarov.o@mail.ru

+998974613507

O‘zbekiston, Toshkent viloyati, Chirchiq shahri

Жайнаров Обиджон Хамид угли

Доцент Чирчикский государственный педагогический университет

Доктор философии (PhD) по историческим наукам

jaynarov.o@mail.ru

+998974613507

Узбекистан, Ташкентская область, г. Чирчик

Jaynarov Obidjon Hamid ugli

Associate Professor at Chirchik State Pedagogical University

Doctor of Philosophy (PhD) in History

jaynarov.o@mail.ru

+998974613507

Chirchiq city, Tashkent region, Uzbekistan

Аннотация. В статье на основе широкого круга первичных источников, в частности документов фонда Р-38 Национального архива Узбекистана, а также сведений, содержащихся в исторической литературе, освещаются изменения, произошедшие в системе нотариата Туркестана в 1917–1924 годах. При этом проанализированы задачи и полномочия нотариата, а также юридические услуги, оказываемые нотариусами.

Ключевые слова: Туркестанская АССР, Советская власть, Народный комиссариат юстиции, Национальный архив Узбекистана, нотариат, юридические услуги, нотариусы, архивные документы.

Abstract. This article, based on a wide range of primary sources, particularly the documents of Fund R-38 of the National Archive of Uzbekistan, as well as information contained in historical literature, examines the changes that took place in the notarial system of Turkestan during 1917–1924. The study analyzes the functions and powers of the notariat, as well as the legal services provided by notaries.

Keywords: Turkestan ASSR, Soviet government, People’s Commissariat of Justice, National Archive of Uzbekistan, notariat, legal services, notaries, archival documents.

Bugungi kunda tarix, siyosatshunoslik, iqtisodiyot, huquqshunoslik va madaniyat sohalarida olib borilayotgan ilmiy izlanishlar arxiv materiallarisiz to‘liq bo‘la olmaydi. Shu sababli arxiv manbashunosligi tadqiqot metodologiyasining muhim qismiga aylangan. Shu jihatdan Turkistonda 1917–1924-yillarda notariat

tizimida ro‘y bergan o‘zgarishlar, uning faoliyatini tadqiq qilishda arxiv manbalari beqiyos o‘ringa ega.

Avvalo, Turkistonda notariat organlarining 1917–1924-yillarga oid faoliyatini o‘zida qamrab olgan R-38 fond haqida qisqacha to‘xtalsak. Turkiston ASSR Adliya xalq komissarligi fondi (R-38)da saqlanayotgan arxiv hujjatlari o‘zining mavzuga doir ma’lumotlarni keng qamrab olganligi bilan alohida ajralib turadi. Bu fond 5 ta ro‘yxat (opis)dan tashkil topgan bo‘lib, fondning 1-5-ro‘yxatlaridagi hujjatlar asosan, shaxsiy tarkib yig‘majildlaridan iborat. 2-ro‘yxatda esa mavzuga doir turli masalalarni qamrab olgan 465 saqlov birligidagi yig‘majildlar mavjud. Fondning 3 ro‘yxati arxivning maxfiy belgisi ostida saqlanmoqda. 41 saqlov birligidagi yig‘majildlardan iborat 4-ro‘yxat ham mavzuga doir qator ma’lumotlarni o‘zida jamlagan[3].

Fondga saqlanayotgan hujjatlarning mazmun-mohiyatidan kelib chiqib, ularni quyidagicha guruhlariga ajratish mumkin:

- o‘lkada faoliyat ko‘rsatgan sudlar va sudlov jarayonlarini o‘zida qamrab olgan yig‘majildlar;
- prokuratura, advokatura, va notariat idoralari faoliyatiga oid yig‘majildlar;
- adliya komissarligining hududlardagi bo‘limlari haqidagi hujjatlar;
- shaxsiy tarkib ma’lumotlaridan iborat yig‘majildlar.

Notarial idoralar to‘g‘risida ushbu fondga ma’lumotlar boshqa sohalardagi hujjatlarga qaraganda kamchilikni tashkil qiladi. Bu holatni o‘sha davrda bu sohaga kam e’tibor qilinganligi bilan izohlash mumkin. Fondagi mavzuga oid hujjatlarda Toshkent shahri va Yettisuv viloyati uchastkalaridagi notariat idoralari ro‘yxati, notariuslarning shaxsiy tarkibi haqidagi ma’lumotlar[4], ushbu sohalarning xarajatlar smetasi, ular to‘g‘risidagi hisobotlar, Stromilov va Spasibuxov kabi xalq notariuslari to‘g‘risidagi hujjatlar[5] o‘rin olgan.

1917-yil Oktyabr to‘ntarishi natijasida sovetlar hokimiyatni qo‘lga olib, barcha sohalardagi tizimni o‘z manfaatlariga mos ravishda o‘zgartirishni boshladi. Sud-huquq tizimidagi o‘zgarishlar bir qator qonun va dekretlar bilan amalga

oshrildi. Shu bilan birga, notariat organlarining faoliyatida ham ko‘plab o‘zgarishlar yuz berdi.

1917–1918-yillarda qabul qilingan “Sud to‘g‘risida”gi dekretlarda notariat organlarini qayta tashkil etishga oid aniq ko‘rsatmalar berilmasa ham sovet hukumati sobiq imperiya notarial kontoralari va arxivlarini yopish va yangi tizim ishlab chiqish vazifasini qo‘ydi[1]. Buning natijasida notariat tizimida chalkashlik va ziddiyatlar kuzatildi. Shunday sharoitda ham imperiya notarial idorlari o‘z faoliyatini davom ettirdi. Ta’kidlash kerak, sovet notariat tizimining tashkil qilinmaganligi, soha bo‘yicha huquqiy asoslarning ishlab chiqilmaganligi oqibatida 1918 yilda notarial idoralar faoliyatida chalkashlik va ziddiyatlar odatiy holga aylanib qoldi. Buni Toshkent shahar fuqarosi B.Yaxinning komissarlikka yozgan arznomasida ham ko‘rish mumkin. Arznomada notariuslar har qanday notarial harakatlar uchun istalgan miqdorda boj olishayotganligi aytib o‘tiladi[6].

1919-yilda Turkistonda notariat organlarini qayta tashkil qilish va ularning faoliyatini tartibga solish masalasi ko‘rildi. 1920-yilda Turkiston MIQning notariat organlari to‘g‘risidagi buyrug‘i qabul qilindi. Unga ko‘ra notariuslar faqat fuqarolik holatlarini qayd qilish bilan shug‘ullanishi lozim edi. Bunday o‘zgarishlar notariat organlarini yangi huquqiy asoslarga moslashtirishni talab etdi.

1921-yilda qabul qilingan yangi iqtisodiy siyosat va Turkiston XKSning notariat organlari to‘g‘risidagi Dekreti notariat organlarini tashkil qilishni aniq belgiladi. Shu bilan birga, notariuslarning xizmatlari uchun belgilangan to‘lovlar va bojlar kerakli tartibda belgilangan edi. Bu dekret notariuslar uchun katta imtiyozlarni nazarda tutar edi, shuningdek, notariat organlariga xos tasdiqlash ishlarini belgilovchi to‘lovlar, hujjatlarning xavfsizligi uchun belgilangan bojlarni amalga oshirish uchun ishlash tartibini belgilagan.

Shu bilan birga, 1922-yilda sovet notariat organlari faoliyatini tartibga solish uchun yangi Nizom ishlab chiqildi. Bu Nizom notariat organlarining strukturasi va lavozimlariga o‘zgarishlar kiritdi, shuningdek, notariuslarning tayinlanishi va ish faoliyatiga talablarni aniq belgiladi. Bunda eng muhim ahamiyatga ega bo‘lgani –

notariuslar faoliyatiga qonunchilik asosi yaratish edi. Notariuslar faqat viloyatlar va uyezdlarda emas, balki shaharlarda ham faoliyat yuritish imkoniga ega bo‘ldi.

Aytish kerak, sovet notariatining shakllanishida RSFSR hukumati tomonidan 1922-yil 4-oktabrda qabul qilingan “Davlat notariati to‘g‘risida”gi Nizom muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Nizom 38 banddan iborat bo‘lib, sovet notariat idoralari faoliyatini tashkil qilish asoslarini ko‘rsatib berdi.

1922-yilda notariat organlarining soni sezilarli darajada oshdi. Viloyatlarda notariuslar ishlashni boshladi, lekin ayrim hududlarda ularning faoliyati qiyinchiliklarga duch keldi. Ma’lum bo‘lishicha, notariuslar faoliyatining qat’iy nazorat ostiga olinganiga qaramay, notariat organlarining aholiga yuridik xizmat ko‘rstishi talab darajasida bo‘lmadi. Shuningdek, notariuslarning huquqiy savodxonligi va faoliyatining samaradorligi bilan bog‘liq muammolar ham mavjud edi.

Komissarlikning 1922-yildagi 6-sonli sirkulyarida notariat organlarining shtat jadvali belgilandi. Unga ko‘ra viloyatlardagi notariatlar tarkibi 5 ta (bo‘lim mudiri, kotib, ish yurituvchi, mashinistka, tarjimon), uyezd notariat idoralari esa 4 nafar xodimdan tarkib topgan. Shunday qilib, TASSRdagi barcha notariat idoralarida jami 176 nafar xodim mehnat qilgan[7]. Komissarlik tomonidan ishlab chiqilgan 11 banddan iborat yo‘riqnoma esa notariat idoralari va notariuslarning faoliyatini belgilab berishga yo‘naltirildi[8].

1923-yilda yangi Dekret qabul qilindi, bu Dekret notariuslar uchun davlat ixtiyoriga o‘tkazish, faoliyatlarini davlat organlari tomonidan nazorat qilish va yuridik tajribani talab qilishni nazarda tutdi. Bundan tashqari, notariuslar uchun fuqarolik kodeksiga asoslangan ish olib borish talablari qo‘yildi.

Sovet notarial idoralari tomonidan asosan kelishuv shartnomalari, ishonchnomalar, turli xil aktlar, guvohliklar va boshqa hujjatlar notarial tasdiqdan o‘tkazilgan. Masalan, Samarqand shahar notarial bo‘linmalari tomonidan 1922 yilning mart oyi davomida 20 ta shartnoma, 36 ta nusxalarning haqiqiylicini tasdiqlash, 18 ta imzoni tasdiqlash, 40 ta ishonchnoma notarial tasdiqlangan[8].

1923 yil yanvar oyida Toshkentning yangi shahar qismi notariuslari Stromilov tomonidan 472 ta, Spasibuxov tomonidan esa 410 ta turli notarial harakatlar amalga oshirildi[2; 116].

1924-yildan viloyatlardagi mavjud notariat idoralari sonida birmuncha o‘zgarishlar ro‘y berdi. Ayrim hududlarda notarial idoralar ko‘paytirilgan bo‘lsa, boshqa joylarda ularning soni qisqartirildi. Shuni ham aytib o‘tish kerak qator hududlarda notariat idoralari faoliyati umuman yo‘lga qo‘yilmadi. Masalan, Samarqand viloyatining Jizzax, O‘ratepa, Yettisuv viloyatining Norin uyezdlarida birorta notarial idora tashkil qilinmaganligini ko‘rish mumkin[10].

Xullas, Sovet hukumatining notariat organlari faoliyatidagi o‘zgarishlari o‘z vaqtida muhim qadamlardan bo‘ldi. O‘zgarishlar davomida ko‘plab tashkiliy, huquqiy va moliyaviy muammolar kuzatilgan bo‘lsa-da, ular keyinchalik tizimni aniqlashtirish va samarali ishlashga yordam berdi. Shunday qilib, sovet notariat tizimi o‘lkadagi huquqiy va iqtisodiy siyosatga mos ravishda shakllandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Еженедельник советской юстиции. – 1923. – № 44. – С. 1015.
2. Жайнаров О. Туркистон АССР адлия органлари: шаклланиши, структураси ва фаолияти. – Тошкент: “Lesson Press” МЧЖ нашриёти, 2023. – 152 б.
3. Путеводитель по отделу фондов Октябрьской революции социалистического строительства. Центральный Государственный архив Узбекской ССР // Отв ред. Ланда Л.М. – Ташкент, 1963.
4. ЎзМА Р-38-фонд, 2-рўйхат, 318-иш, 20-варақ ва унинг орқаси.
5. ЎзМА Р-38-фонд, 4-рўйхат, 15-иш.
6. ЎзМА Р-38-фонд, 2-рўйхат, 218-иш.
7. ЎзМА Р-38-фонд, 2-рўйхат, 13-иш, 29-варақ ва унинг орқаси.
8. ЎзМА Р-38-фонд, 2-рўйхат, 288-иш, 21-варақ.
9. ЎзМА Р-38-фонд, 2-рўйхат, 289-иш, 27-28-варақлар.
10. ЎзМА Р-38-фонд, 2-рўйхат, 326-иш, 32-варақнинг орқаси.